

Πολυσυλλεκτική τακτική ή πολιτική καθοδήγηση;
Τά πολιτικά κόμματα απέναντι στην κοινωνική εξέλιξη
του Κώστα Σημίτη

Ο καθηγητής Α. Μεταξάς υποστήριξε τόν περασμένο Δεκέμβρη στο Βήμα τήν άποψη ότι έπειδή "ή ανταγωνιστικότητα τής έλληνικής κοινωνίας δέν είναι ριζική" πέτυχαν στίς έκλογές ή Ν.Δ. καί τό ΠΑ.ΣΟ.Κ. πού μπόρεσαν νά αναπτύξουν τίς πιό άποτελεσματικές "πολυσυλλεκτικές τακτικές". Η γνώμη τούτη μπορεϊ εύκολα νά οδηγήσει στό συμπέρασμα ότι ή συνταγή τής έπιτυχίας για τά κόμματα τής αντιπολίτευσης καί ιδιαίτερα τό ΠΑ.ΣΟ.Κ. συνίσταται στή δημιουργία "ρεύματος" μέ καταλλήλους, κοινωνικά ούδέτερους, πολιτικούς χειρισμούς.

Θέση μας είναι, ότι τό έκλογικό άποτέλεσμα τής 20 του Νοέμβρη 1977 αντικατοπτρίζει μιάν άλλαγή στους παράγοντες πού καθορίζουν τήν πολιτική συμπεριφορά του Έλληνα ψηφοφόρου. Οι πολιτικές διαφορές δέν εκφράζουν σήμερα όπως άλλοτε άπλως διαφορετικές αντίληψεις στά πλαίσια τής ίδιας κοινωνικο-οικονομικής τοποθέτησης. Είναι άποτέλεσμα διαφορών στό κοινωνικό υπόβαθρο των κομμάτων καί τά αντιπροσωπευόμενα συμφέροντα. Η έπιτυχία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. καί ή άποτυχία τής ΕΔΗΚ όφείλεται στό ότι τό ΠΑ.ΣΟ.Κ. πέτυχε καί ή ΕΔΗΚ απέτυχε νά εκφράσει τόν κοινωνικό χώρο, πού αντιτίθεται ή Δεξιά. Η μελλοντική τύχη του κάθε κοιματικού σχηματισμού τής αντιπολίτευσης θά έξαρτηθεϊ από τό εάν θά μπορέσει νά εκφράσει τίς οικονομικές καί κοινωνικές επιδιώξεις των κοινωνικών στρωμάτων πού στηρίζουν τήν αντιπαράθεση στή Δεξιά καί νά αποπαγιδεύσει έτσι ψηφοφόρους τής Δεξιάς.

Θά στηρίξουμε τή θέση τούτη σέ μιά σύντομη άνάλυση τής έλληνικής κοινωνίας, όπως προκύπτει από διάφορες μέχρι σήμερα δημοσιευμένες έρευνες.

Ἡ σημερινή ἑλληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται ἀπό ποσοστό ἀγροτικού πληθυσμοῦ πού εἶναι ἀκόμη πολύ μεγάλο. Ὁ ἀγροτικός πληθυσμός, πού ἀποτελοῦσε τό 1961 τό 53% περίπου καί τό 1971 τό 40,5% περίπου τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, παραμένει παρά τή βαθμιαία μείωσή του καθοριστικό στοιχεῖο γιά τήν κοινωνική καί πολιτική εξέλιξη ~~αὐτοῦ~~ ~~αὐτῶν~~. Ὁ ἀγροτικός ~~αὐτῶν~~ πληθυσμός δέν παρουσιάζει στό σύνολό του ἐνιαία χαρακτηριστικά. Παρ' ὅλο πού σ' ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα οἱ ἀγροτικές ἐκμεταλλεύσεις εἶναι μικρές καί τίς ἐκμεταλλεύονται κατὰ κανόνα οἱ ἴδιοι οἱ ἰδιοκτῆτες τους ~~οἱ~~ διαφορές στούς διαθέσιμους φυσικούς παραγωγικούς πόρους, στά ἐδάφη, στή σύνδεση μέ τά ἀστικά κέντρα ἔχουν ὁδηγήσει σέ ἔντονες περιφερειακές ἀνισότητες. Στούς ὀρεινούς νομούς, στά μικρά νησιά, στίς περιοχές πού εἶναι ἀποκομμένες ἀπό τά ἀστικά κέντρα τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης εἶναι χαμηλό. Ἀλλες περιοχές ἀντίθετα, πού διαθέτουν πλούσιους γεωργικούς πόρους καί ἔχουν εὐνοϊκή συγκοινωνιακή θέση, ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σημαντικά τά τελευταῖα χρόνια. Ἡ διαφοροποίηση αὐτή ~~στήν εξέλιξη~~ ὁδήγησε :

α) Στή μετακίνηση μεγάλου ποσοστοῦ ἀγροτῶν πρὸς τά ἀστικά κέντρα καί στό ἐξωτερικό. Ὁ πληθυσμός π.χ. τῆς Ἡπείρου μειώθηκε κατὰ 65.000 καί τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας καί Θράκης κατὰ 105.000 κατὰ τή περίοδο μεταξύ τοῦ 1965 καί τοῦ 1975, ἐνῶ κατὰ τήν ἴδια περίοδο ὁ πληθυσμός τῆς πρωτεύουσας αὐξήθηκε κατὰ 800.000 ἄτομα περίπου.

β) Στήν ἐκμηχάνιση καί σέ ἐντονώτερο ἐπιχειρηματικό χαρακτήρα τῆς γεωργίας σέ περιοχές, ὅπου παράγονται προϊόντα, γιά τά ὁποῖα ἡ ζήτηση εἶναι μεγάλη ἢ τά ὁποῖα διατίθενται στό ἐξωτερικό. Ἡ εξέλιξη αὐτή εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἄνοδο τοῦ ἀγροτικοῦ εἰσοδήματος σέ ρυθμό ταχύτερο ἀπό τίς ὑπόλοιπες ἀγροτικές περιοχές. Περιοχές ἐξέλιξης παρατηροῦνται στήν Πέλλα, στήν Ἡμαθία, στό Ἡράκλειο Κρήτης, στή Κορινθία, στή Θεσσαλία. Ἐπακόλουθο αὐτοῦ τοῦ φαινομένου ἀποτελεῖ καί τό γεγονός, ὅτι στά ἀστικά κέντρα τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἐγκαταστάθηκαν καί οἱ περισσότερες ἀπό τίς βιομηχανίες πού ἰδρύθηκαν στήν ἐπαρχία,

Τόσο ή έκροή τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τίς ὀρεινές καί ήμιορεινές περιοχές, ὅσο καί ή ἀγροτική ἀνάπτυξη παρ' ὅλο πού δημιουργοῦν κατηγορίες ἀγροτῶν μέ διαφορετικά προβλήματα, ἔχουν παραπλήσιες ἐπιπτώσεις στήν πολιτική συμπεριφορά. Ὁ μετανάστης στό ἀστικό κέντρο πού διαπιστώνει, ὅτι εἶναι ἔρμαιο τῶν περιστάσεων, ὅτι δέν ὑπάρχει καμμιά προγραμματισμένη διαδικασία γιά νά διευκολύνει τήν ἔνταξη του στή ζωή τῆς πόλης, ὅτι σωρεύονται τά προσωπικά προβλήματα του καί οἱ κομματάρχες ἀδυνατοῦν νά τά λύσουν, ἐγκαταλείπει τήν παραδοσιακή πολιτική συμπεριφορά καί ἀναζητεῖ νέα πολιτική τοποθέτηση. Ὁ ἀγρότης, πού ἔχει στραφεῖ σέ καλλιέργεια προϊόντων πού ἐξάγονται καί ἔχει συχνή πιά σχέση μέ τράπεζες, ἐμπόρους, συνεταιρισμούς διαπιστώνει ὅτι ή ὑπάρχουσα ὑποδομή (τό σύστημα ἐμπορίας καί μεταποίησης τῶν γεωργικῶν προϊόντων) δέν εἶναι σέ θέση νά τόν βοηθήσει ἀποτελεσματικά, ὅτι εἶναι ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης, ὅτι παρ' ὅλη τήν αὔξηση τοῦ εἰσοδήματός του ζεῖ σέ ἀνασφάλεια. Ἐγκαταλείπει γιά τοῦτο καί αὐτός τήν παραδοσιακή πολιτική συμπεριφορά καί ἐπιδιώκει νά δώσει λύσεις στά προβλήματα του μέ νέες πολιτικές τοποθετήσεις.

Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι στίς τελευταῖες ἐκλογές τό ποσοστό φήφων τοῦ ΠΑ.ΣΟ.Κ. ἦταν ψηλό σ' ὅλες τίς περιοχές ἀγροτικῆς ἀνάπτυξης ὅπως στήν Κορινθία (29,9%), τήν Ἡμαθία (30,3%), τήν Πέλλα (31,3%) τό νομό Ἡρακλείου (35,4%). Ἦταν ἐπίσης ψηλό σέ περιοχές μέ μεγάλη μετανάστευση ὅπως ή Εὐρυτανία (28,4%), ή Θεσπρωτία (30,5%) ὁ νομός Δράμας (27,2%). Ἐκεῖ γιατί, οἱ μετανάστες εἴτε τοῦ ἐσωτερικοῦ εἴτε τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπηρέασαν τόν τρόπο πολιτικῆς συμπεριφορᾶς ὅσων ἔμειναν πίσω.

Οἱ τάσεις πού ἐπισημάνσαμε θά συνεχισθοῦν. Ἡ Ἑλλάδα ἔχει ἀπό τίς εὐρωπαϊκές χῶρες μέ τό ἴδιο οἰκονομικό σύστημα τό ψηλότερο ποσοστό ἀπασχολουμένων στόν ἀγροτικό τομέα. Εἶναι ἐπομένως βέβαιη κάτω ἀπό τό σημερινό οἰκονομικό σύστημα ή συνέχιση τῆς ἐγκατάλειψης τῆς ὑπαίθρου σέ ταχύ ρυθμό. Θά συνεχιστεῖ ἐπίσης, μέ τήν ὅλο καί πιό ἐντατική ἐξάρτηση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς ἀπό τή δυτικοευρωπαϊκή οἰκονομία, ή καπιταλιστικοποίηση τῆς παραγωγῆς. Θά ὑπάρξει ἐπομένως καί μελλοντικά ἀνάμεσα στούς ἀγρότες αὐξημένη συνειδητοποίηση πολιτικῶν προβλημάτων καί πολιτική κινητικότητα.

Στο σημείο τουτο πρέπει νά επισημανθεῖ, ὅτι ἡ διαδεδομένη ἄποψη, οἱ ἄγρότες ψηφίζουν δεξιὰ ἔχει σχετική ἀξία. Ὑπάρχουν περιοχές, (π.χ. Κιλκίς), ὅπου ἡ δεξιὰ ψῆφος τῶν ἄγροτῶν στίς ἐκλογές μετὰ τό 1950 εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τῆς τρομοκρατίας, τῆς ὁμαδικῆς ἐγκατάλειψης καί ἐκδίωξης ὅλων τῶν προοδευτικῶν καί ὄχι μιᾶς ἔμφυτης συντηρητικῆς τοποθέτησης. Ἡ προτίμηση τῶν ἄγροτῶν στή συντηρητική παράταξη ὀφείλεται σέ ἐπιθυμία νά ἐνταχθοῦν καλύτερα στό κράτος καί νά ἀποφύγουν προβλήματα καί ταλαιπωρίες, στήν ἀντίδραση ἀπέναντι στόν ἐμπορευματικό πολιτισμό τῆς πόλης, πού ἐξαφανίζει τίς παραδόσεις τους καί κάτω ἀπό τό μανδύα τοῦ σύγχρονου εἰσάγει τόν καπιταλιστικό τρόπο ζωῆς, στή ἔλλειψη πληροφόρησης πού ὀδηγεῖ κάθε ἄνθρωπο νά ἐπιλέγει σάν ἀσφαλῆ τρόπο συμπεριφορᾶς τόν παραδοσιακό τρόπο συμπεριφορᾶς. Ἡ προτίμηση δέν εἶναι ἐπομένως δεδομένη καί ἀλλάζει.

Τά στατιστικά δεδομένα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1971 ἀνεβάζουν τόν ἀριθμό τῶν μισθωτῶν, πού ἀπασχολοῦνται σέ δραστηριότητες ἐκτός τῆς γεωργίας σέ ποσοστό 40%, τοῦ οἰκονομικά ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ περίπου. Στήν ἀπογραφή τοῦ 1961 τό ἀντίστοιχο ποσοστό ἦταν μόνο 28% περίπου. Ἡ διαφορά αὕτη δείχνει καθαρά, ὅτι μέ τήν αὔξηση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἀποσυντίθεται ἡ γεωργική παραγωγή καί _____

όλο μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού εντάσσεται σ' ένα καπιταλιστικό τρόπο ζωής, του οποίου χαρακτηριστικό είναι ή έναντι άμοιβής μίσθωση έργατικής δύναμης στους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής.

Η κατηγορία των μισθωτών δεν παρουσιάζει ενιαία χαρακτηριστικά. Στους μισθωτούς κατατάσσονται τόσο εκείνοι που παρέχουν εξαρτημένη πνευματική εργασία, όσο και εκείνοι που προσφέρουν χειρωνακτική εργασία. Η διαφορά μεταξύ εργατών και υπαλλήλων παραμένει σημαντική σέ μία μή ανεπτυγμένη βιομηχανική κοινωνία, όπως ή ελληνική. Οί βιομηχανικοί εργάτες ζούν μέ μεγαλύτερη ένταση τήν εξάρτησή τους. Η συγκέντρωση πολλών στόν ίδιο εργασιακό χώρο, ή συγκέντρωση τής βιομηχανίας στά αστικά κέντρα και ή συνοίκηση στίς εργατικές συνοικίες δημιουργούν τίς προϋποθέσεις γιά αύξημένη πολιτική συνειδητότητα και αγωνιστικότητα. Οί συνθήκες δουλειᾶς οδηγούν όμως και έδω σέ διαφοροποίηση.

Η έπιτάχυνση τής βιομηχανικής ανάπτυξης στήν Ελλάδα στά πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού εργασίας έχει αύξήσει σημαντικά τή ζήτηση γιά ειδικευμένους εργάτες. Όσοι δεν φοβούνται τήν απόλυση, όσοι μπορούν νά βρούν άμέσως μετά μία απόλυση νέα δουλειά, και όσοι χάρη στήν ειδίκευση τους εξασφαλίζουν φηλά μεροκάματα έχουν διαφορετική στάση απέναντι στους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες από εκείνους που έπειδή είναι άνειδίκευτοι ή έχουν περιορισμένη ειδίκευση ύφίστανται άμεσα τίς συνέπειες μιᾶς οίκονομικής κρίσης. Στους πρώτους, τους κάπως εξασφαλισμένους, πρωταρχική επιδίωξη είναι πολλές φορές, άσχετα από πολιτική τοποθέτηση, ή εξασφάλιση των αγαθών τής καταναλωτικής κοινωνίας ~~(ήλεκτρικές συσκευές, αυτοκίνητο, λυόμενο στήν έξοχη)~~ ή ή μετάταξη στήν κατηγορία των εργαζομένων γιά ίδιο λογαριασμό μέ τή δημιουργία δικού τους "μαγαζιού". Οί δεύτεροιστους όποιους συναντάται πιά έκτεταμένα ή παραδοσιακή πολιτική συμπεριφορά του χωριού-, είναι αντίθετα, έφ' όσον συνειδητοποιήσουν τή θέση τους και κινητοποιηθούν πολιτικά, πιά αποφασισμένοι και ριζοσπαστικοί στά αίτήματα και στή δραστηριότητα τους. Σέ διαφοροποιήσεις μεταξύ των εργατών συντελεϊ σέ μεγάλο βαθμό και τό γεγονός, ότι οί συνθήκες εργασίας διαφέρουν ριζικά από εργοστάσιο σέ εργοστάσιο. Υπάρχουν εργοστάσια μέ πολυάριθμο προσωπικό χωρίς άποχωρητήρια, ενώ άλλα διαθέτουν και καντίνες. Στο χώρο των εργατών τής μικρής βιομηχανίας είναι γιά τοῦτο πιά έντονες οί πολιτικές ζυμώσεις και παρατηρείται μεγαλύτερη πολιτική κινητικότητα. Πρέπει νά έπισημανθεϊ έπίσης ότι μόνο τό ένα τέταρτο των εργατών είναι ένταγμένο στό συνδικαλιστικό κίνημα και τό εργατικό

συνδικαλιστικό κίνημα παραμένει στη χώρα μας σε δυνατότητες κινητοποίησης, αγωνιστικότητας, δύναμης πίεσης και πανελληνίας απήχησης σε υποδεέστερη μοίρα απέναντι στον υπαλληλικό συνδικαλισμό.

Οι υπάλληλοι λόγω της θέσης τους στο οικονομικό σύστημα (προσδιορίζεται από την υποχρέωση να μισθώνουν την εργατική τους δύναμη) αποτελούν στρώμα, πού έχει και μπορεί να αναπτύξει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό πολιτική συνειδητότητα, να συνεργασθεῖ με άλλα μικροαστικά στρώματα και την εργατική τάξη για κοινωνικές μεταβολές, στρώμα πού αποδέχεται και εκφράζεται μέσα από το αίτημα της αλλαγής.

Ανάμεσα στους υπαλλήλους είναι όμως, παρ'όλους αυτούς τους κοινωνικούς προσδιοριστικούς παράγοντες, έντονος ο διαχωρισμός σε κατηγορίες ανάλογα με το επίπεδο του εισοδήματος, της μόρφωσης, με τις προοπτικές ανόδου και την ασφάλεια πού παρέχει η θέση, με την ιδιαίτερη σχέση προς την άρχουσα τάξη και τον κρατικό μηχανισμό.

Υπάρχουν κατηγορίες πού έχουν εξασφαλίσει σε σύγκριση με τους υπόλοιπους εργαζομένους υψηλότερο επίπεδο αμοιβών, καλύτερες συνθήκες δουλειάς, καλύτερη ασφάλιση. Παράδειγμα αποτελούν οι τραπεζικοί υπάλληλοι και οι προερχόμενοι από την ΗΑΠ υπάλληλοι της ΔΕΗ. Οι κατηγορίες αυτές αγωνίζονται για παράπέρα βελτίωση της θέσης τους. Και συντάσσονται έτσι με τους αγώνες των υπολοίπων εργαζομένων. Η πολιτική τοποθέτηση συνυπάρχει με ένα τρόπο ζωής, πού συνεπάγεται αποδοχή της καταναλωτικής κοινωνίας και των προτύπων της. Οι κατηγορίες αυτές θεωρούν την αλλαγή διαδικασία αποτελεσματικής βελτίωσης της λειτουργίας του κράτους γενικά.

Θεωρούν ότι η μεταρρύθμιση δεν πρέπει να θέσει σε κίνδυνο ούτε

νεκτημένα είδικά προνόμια ούτε τό επίκεκο ζωής, αλλά νά πολ-
λαπλασιάζει γιά όλους τά οικονομικά όφέλη χάρη σέ καλύτερη
όργάνωση καί διοίκηση.

500

Οί δημόσιοι υπάλληλοι ~~καί~~ τούς όποιους ή έμφανής διοικητική
άσυναρτησία, ή αυταρχικός τρόπος διοίκησης καί ή άσφυκτικός
περιορισμός κάθε πρωτοβουλίας, προδιαθέτει εύνοϊκά σέ κάθε
πολιτική παράταξη που έπιδιώκει νά εξασφαλίσει στόν κρατικό
μηχανισμό τόσο τό ρέλο φορέα συνοχής τής κοινωνίας, όσο καί
τά μέσα άποδοτικής καί δημοκρατικής λειτουργίας του δέν άπο-
δέχονται στή συντριπτική πλειοψηφία τους αίτήματα γιά μία με-
ταβολή, που θα έθετε σέ κίνδυνο τή σχετική προνομιολογία τους θέ-
ση καί τή κρατική δομή.

504

Σέ αντίθεση μέ τίς κατηγορίες αυτές τών υπαλλήλων υπάρχουν άλ-
λες κατηγορίες, που λόγω τής μεγαλύτερης προσφοράς εργαζόμε-
νων μέ γυμνασιακή μόρφωση (είναι συνηθισμένο κιά νά ζητείται
στήν 'Αθήνα γιά τή θέση έμπροσθ υπαλλήλου άπολυτήριο γυμνασίου),
τής αύξησης του κόστους ζωής ιδιαίτερα στά άστικά κέντρα, του
πληθωρισμού που μειώνει αισθητά κάθε χρόνο τό εισόδημα, τής
έλλειψης δυνατότητας ούσιαστικής βελτίωσης τής θέσης τους δέν
~~απολαμβάνουν~~ ~~απόλαμβάνουν~~ κιά τήν προνομιολογία έ-
κείνη θέση που απόλαμβάνουν άλλοτε οί υπάλληλοι στήν έλληνική
κοινωνία. Τό εισόδημά τους είναι πολλές φορές κατώτερο από τό
εισόδημα ενός είδικευμένου βιομηχανικού εργάτη ή στήν ύπαιθρο
ένός άγρότη μέ άποδοτική έκμετάλλευση. Στά στρώματα αυτά οί
διαδικασίες πολιτικής συνειδητοποίησης βρίσκονται σέ εξέλιξη.
'Η πολιτική κινήτικότητα είναι μεγάλη, 'Απόψεις που θεωρούν δο-
μικές αλλαγές σέ βάθος άναγκαίες, βρίσκουν μεγάλη απήχηση. 'Η
άγωνιστικότητα είναι άνεκφυγμένη, όχι όμως στους τόπους δουλειάς.

506

Στή κοινωνική δομή τής σημερινής 'Ελλάδας σημαντικό τμήμα πληθυ-
σμού αποτελούν οί λεγόμενες μεσαίες τάξεις. ~~Τό 1970 υπήρχαν~~
~~117.000 περίπου βιομηχανικές-επαγγελματικές, καί απασχολούσαν λιγώ-~~
~~τερα από 9 άτομα. Ε'αυτές ή άριθμός τών εργαζόμενων έπιχειρημα-~~
~~τιών καί τών μη άμειβομένων μελών τών οίκογενειών έφθανε τους~~
~~100.000 περίπου, ένώ τοῦ άμειβομένου προσωπικού μόνο τίς 95.000~~
~~περίπου.~~ 'Η άπογραφή του 1971 δείχνει, ότι "οί εργαζόμενοι δι-
έοιον λογαριασμόν" ήν εξαίρέσουμε όσους δουλεύουν στή γεωργία,
άποτελούν ποσοστό 13% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ποσοστό

πού αύξήθηκε σέ σύγκριση μέ τήν άπογραφή τοῦ 1961.

Στήν Ἑλλάδα κυριαρχοῦν ἀκόμη οἱ μεσαῖες τάξεις τοῦ παλαιοῦ τύπου (βιοτέχνες, ἔμποροι, μεσάζοντες κάθε τύπου) καί πολύ λιγώτερο τά μεσαῖα στρώματα τῶν συγχρόνων βιομηχανικῶν κοινωνιῶν (μηχανικοί, εἰδικευμένοι ὑπάλληλοι, τεχνικοί κ.λ.π.). Τά μεσαῖα στρώματα αὐτοῦ τοῦ τύπου εἰσέρχονται σήμερα μέ τήν επέκταση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καί τήν διείσδυση τοῦ μεγάλου κεφαλαίου στό ἐμπόριο σέ μιά φάση βαθμιαίας οἰκονομικῆς κρίσης, πού θά ὀδηγήσει πολλούς νά χάσουν τήν ἀνεξαρτησία τους καί νά ἐνταχθοῦν στά στρώματα τῶν ἐργατῶν καί ὑπαλλήλων. Παρ' ὅλη τήν διαφαινόμενη αὐτή ἐξέλιξη οἱ τάξεις αὐτές παραμένουν δεμένες στά περιουσιακά τους ἀγαθά, ἔστω καί ἐλαχίστης ἀξίας καί στήν ἀνεξαρτησία τους, πού πολλές φορές δέν ὑπάρχει. Παραδοσιακοί ἐκφραστῆς τῶν τάξεων αὐτῶν εἶναι τά ἀστικά κόμματα. Τά στρώματα αὐτά, ἐφ' ὅσον ἐγκαταλείπουν τήν παραδοσιακή πολιτική συμπεριφορά, προσβλέπουν σέ νέες μορφές κοινωνικῆς ὀργάνωσης πού θά τοὺς ἐξασφαλίσουν τήν εἰδική τους θέση.

Ὁ τομέας τῶν ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων (δικηγόροι, γιατροί, ἀρχιτέκτονες.....) εἶναι ἐπίσης μέγας. Τό ποσοστό τους στό σύνολο τοῦ οἰκονομικά ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ φτάνει 5% περίπου. Ἀπό αὐτούς μόνο μιά μευφηφία ἐξασφαλίζει ὑψηλό εἰσόδημα.

Οἱ περισσότεροι ζοῦν στά ἴδια ἐπίπεδα μέ τή μέση ὑπαλληλική τάξη καί τρέπονται σέ ἄλλες ἀσχολίες γιά νά βελτιώσουν τό εἰσοδήμα τους.

Τά πτυχία χάνουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἀξία τους. Ἡ κατάσταση τούτη, πού ἔχει διαβρώσει σέ μεγάλη ἔκταση τό ἐπαγγελματικό ἦθος, ὀδηγεῖ σέ πολιτική ριζοσπαστικοποίηση καί ἀποστροφή πρός τό σημερινό σύστημα ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας. Ἡ αὐξημένη αὐτή πολιτική συνειδητότητα δέ συμβαδίζει ὅμως πάντα μέ μιά σφαιρική ἀντίληψη τῶν προβλημάτων, πού θέτει ἕνα κοινωνικός μετασχηματισμός. Τό κλαδικό συμφέρον παραμένει πάντα ἰδιαίτερα ἐντόνο.

Οἱ ὑπάρχουσες στατιστικές δέν ἐπιτρέπουν τόν λεπτομερή προσδιορισμό τῆς ἀστικῆς τάξης, ἰδιαίτερα γιάτί ἡ δυναμικότητα καί ὁ ρόλος πού παίζει τό κάθε τμήμα της στίς ἐσωτερικές ἐξελίξεις δέν εἶναι συνάρτηση τῆς ἀριθμητικῆς του δύναμης, ἀλλά παραγόντων πού δύσκολα προσδιορίζονται στατιστικά, ὅπως τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας καί τῆς σχέσης μέ τό ξένο κεφάλαιο. Γιά τήν ἀνάλυσή μας ἐνδιαφέρει τό ἐρώτημα, σέ ποῖο βαθμό ὑπάρχουν ἀντιθέσεις πού μποροῦν νά ὀδηγήσουν σέ ἀποφασιστικές πολιτικές ἐξελίξεις.

Ἀντιθέσεις ὑπάρχουν πολλῶν μορφῶν. Ὑπάρχει λ.χ. ἡ ἀντίθεση ἀνα-
μεσα στό ἐμποροβιομηχανικό ντόπιο κεφάλαιο πού συνεργάζεται μέ τό
ξένο κεφάλαιο καί τούς ἐγχωρίους βιομηχάνους καί ἐμπόρους πού ἐπι-
δίωξαν νά ἀναπτύξουν αὐτόνομα δραστηριότητα στή χώρα. Ἡ ἐξέλιξη
ἔδειξε, ὅτι οἱ ἐγχώριοι ἐπιχειρηματίες δέν ἔχουν τή δυνατότητα νά
ἀντιπαρατεθοῦν στίς ξένες ἐπιχειρήσεις. Ἀποδέχτηκαν ἔστω μέ
ἀντιδράσεις ἢ καθυστερημένα (βλέπε τή βαθμιαία μεταβολή τῆς στάσης
τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων ἀπέναντι στήν ΕΟΚ τή δεκαετία
τοῦ 1960) τίς λύσεις πού ἐπιβλήθηκαν στήν χώρα ἀπό τήν οἰκονομική
καί πολιτική τοποθέτηση.

Ἀντιθέσεις ὑπάρχουν ἐπίσης ἀνάμεσα στά διάφορα ἀστικά στρώματα,
ὡς πρός τό ποιά κατηγορία θά ἐκπροσωπηθεῖ στήν κυβέρνηση τόσο γιά
νά χειρισθεῖ πιά ἀποτελεσματικά τά συμφέροντα τοῦ συνόλου ~~τοῦ~~,
ὅσο καί τίς δικές της ἰδιαίτερες ἐπιδιώξεις.

Οἱ ἀντιθέσεις αὐτές πού ἐκδηλώνονται καί πολιτικά δέν ἔχουν ὁδηγή-
σει μέχρι σήμερα σέ κρίση, σέ διάσπαση τῆς ἐνότητας τῶν ἀστικῶν
στρωμάτων καί σύγκλιση γύρω ἀπό τίς πολιτικές ἐπιδιώξεις τους. Οἱ
κύριοι πολιτικοί φορεῖς τῆς ἀστικῆς τάξεως Ἡ.Δ καί ἡ Ε.ΔΗ.Κ. ἀ-
κολουθοῦν στίς βασικές ἐπιλογές, ὅπως εἶναι ἡ ἔνταξη στήν ΕΟΚ ἢ
ἡ θέση ἀπέναντι στίς ΗΠΑ καί στό ΝΑΤΟ, παραπλήσιες γραμμές.

Ἡ δημιουργία τοῦ κόμματος τῆς Ἀκροδεξιᾶς δέν ὑποδηλώνει ἐπίσης
ἔντονες διαφορές. Ὑποδηλώνει μόνο τή διαμαρτυρία ἢ καί τήν ἀντί-
θεση τῶν μηχανισμῶν, πού χρησιμοποιοῦνταν μέχρι σήμερα, στή πολιτι-
κή τῆς σημερινῆς κυβέρνησης. Δυσaráσκεια πού ἔχει ἀφορμή τόν πε-
ριορισμό τῶν προνομίων καί τῆς ἀνεξέλεγκτης ἐξουσίας τους.

Γιά τήν πληρέστερη κατανόηση τῶν ἐξελίξεων στήν ἐλληνική κοινωνία
εἶναι σωστό νά ἀναφερθοῦν μερικοί ἀκόμη προσδιοριστικοί παράγοντες
τῆς πολιτικῆς συμπεριφορᾶς.

Ἡ ὕπαρξη μεγάλων διαφορῶν στό εἰσόδημα καί στό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης
ἀνάμεσα στήν Ἀθήνα καί στίς υπόλοιπες περιφέρειες καθορίζει πολ-
λές φορές τήν πολιτική συμπεριφορά. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικά ὅτι τό
κατά κεφαλήν εἰσόδημα εἶναι στήν Ἀθήνα αἰσθητά ψηλότερο ἀπό τίς
ἄλλες περιοχές, ἡ κατανάλωση ἡλεκτρικοῦ ρεύματος δύο ἕως τρεῖς φο-
ρές μεγαλύτερη, ἡ σχέση αὐτοκινήτων πρός τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων
εἶναι κατά 2 ἕως 4 φορές μεγαλύτερη, ἡ σχέση νοσοκομειακῶν κλινῶν
πρός τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων εἶναι ἐπίσης δύο ἕως τρεῖς φορές κα-
λύτερη. Ἡ ἔντονη αὐτή ἀνισότητα καθορίζει καί σέ μεγάλο βαθμό τήν
ἐλληνική πολιτική.

Τόσο γιατί υπάρχει διαφορετικός βαθμός πολιτικής συνειδητότητας και προβληματισμού ανάμεσα στο πληθυσμό της υπαίθρου και του κέντρου όσο γιατί τα αναγκαία οικονομικά και κοινωνικά μέτρα για το κέντρο έχουν εξεταζόμενα από τη περιφέρεια τον χαρακτήρα πολυτέλειας που βαθαίνουν τις υπάρχουσες διαφορές.

Η κοινωνική δομή που περιγράφεται έχει μεταβατικό χαρακτήρα. Η συνεχιζόμενη μετακίνηση μεγάλου αριθμού αγροτών προς τα αστικά κέντρα με παράλληλη μετακίνηση αστικών πληθυσμών από μικρότερα προς μεγαλύτερα αστικά κέντρα, η αύξηση των υπαλλήλων και εργατών με αντίστοιχη μείωση των βιοτεχνών και μικροεμπόρων ή επέκταση της ελαφρᾶς βιομηχανίας στα πλαίσια της εξαρτημένης ανάπτυξης, τα αδιέξοδα που δημιουργήσε ή προγραμματίστη παιδεία συνεπάγονται, ανάζητηση ως προς το ταξικό και κλαδικό συμφέρον, την έναλλαγή στις πολιτικές προσδέσεις, τη μεταβολή ιδεολογιών και αντιλήψεων.

Οι κοινωνικές ομάδες δεν έχουν κατασταλάξει στις επιδιώξεις τους. Βρίσκονται σε κατάσταση διαμόρφωσης. Το γεγονός τουτο συνεπάγεται τη ρευστότητα της πολιτικής κατάστασης και μεγάλο εύρος δυνατότητων δράσης για τις πολιτικές δυνάμεις.

Η πολιτική συμπεριφορά επηρεάζεται ακόμη σε μεγάλο βαθμό από παραδοσιακές συμπεριφορές, τοπικιστικές αντιλήψεις, προσωπικές δεσμεύσεις και σχέσεις, την επιδίωξη βελτίωσης της προσωπικής οικονομικής και κοινωνικής θέσης. "Όσο περισσότερο εντάσσεται όμως το άτομο στην εκσυγχρονισμένη καπιταλιστική κοινωνία, τόσο αυξάνουν οι παροτρύνσεις να εγκαταλείψει τη παραδοσιακή συμπεριφορά και να προσδιορίσει τη πολιτική του τοποθέτηση αναλύοντας το συμφέρον του σά μέλος τάξης ή κοινωνικού στρώματος.

Η αίσθηση του προσωπικού τοπικού και κλαδικού συμφέροντος είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη. "Ο αγρότης μπορεί να αγνοεί και ~~πιο πιθανά~~ ίσως να αδιαφορεί για τα μέτρα που θα βελτιώσουν τη θέση των αγροτών γενικά, γνωρίζει όμως καλά τί συμφέρει το χωριό του και αυτόν ειδικά σε σχέση με τις καλλιέργειες, που έχει επιλέξει. "Ο υπάλληλος είναι έτοιμος να προασπιστεί το ταμείο του που του προσφέρει ειδικά πλεονεκτήματα ενώ θα διστάσει να κινητοποιηθεί για γενικά μέτρα που δεν έχουν άμεση επίπτωση στο κλάδο. "Η στάση αυτή, που έχει σαν αποτέλεσμα την έντονη προβολή κλαδικών αίτημάτων χωρίς προγραμματισμό και συνεννόηση με τα αίτήματα παρεμφερών κλάδων, ενισχύεται από το κράτος. "Ικανοποιώντας τους μέν ή τους δέ το κράτος, εμφανίζεται

ὥς διαιτητής, ἀποκτᾷ ἔτσι τή δυνατότητα νά χρησιμοποιεῖ τή μιά ομάδα πίεσης γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν ἄλλη καί τελικά νά τίς χειρίζεται ὅλες καί νά τίς ὑποτάσσει.

Ἡ σύντομη τούτη ἀνάλυση δείχνει ὅτι μιά πολιτική παράταξη πού δέν θέλει νά ἐκπροσωπήσει εἰδικά στρωματικά συμφέροντα καί ἐπιδιώκει τήν ἀλλαγὴ τῶν δομῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας δέν μπορεῖ νά στηρίζεται σέ μιά μόνο τάξη, ὅσοδήποτε δυναμική καί ἂν εἶναι. Ὅφείλει νά εἶναι διαταξική. Πρέπει νά συμπεριλάβει ὅλα τὰ κοινωνικά στρώματα πού ἀντιτίθενται στό σημερινό σύστημα διανομῆς οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ἐξουσίας. Τοῦτο δέν ἐπιτυγχάνεται μέ "πολυσυλλεκτικές τακτικές" πού συγκαλύπτοντας τὰ προβλήματα καταλήγουν σέ κενολογίες. Πολλές ἀπό τίς ἐπιδιώξεις τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν ἐργαζομένων δέν ταυτίζονται οὔτε στά πλαίσια μιᾶς τάξης καί πολύ λιγώτερο διαταξικά.

Ἡ ἐμβέλεια τῶν μέτρων πού ἐπιδιώκονται εἶναι διαφορετική, τὰ αἰτήματα ἀποβλέπουν ἀπό τή τεχνοκρατική βελτίωση μέχρι καί τήν ἀλλαγὴ τῶν δομῶν σέ βάθος. Τό αἶτημα τῆς ἀλλαγῆς καλύπτει ἔτσι μιά πληθώρα ἀντιλήψεων διαφορετικῶν καί ὥς πρὸς τήν προέλευση καί ὥς πρὸς τίς πρακτικές τους συνέπειες.

Ἡ πολιτική παράταξη πού θέλει νά ἀγκαλιάσει πλατειά στρώματα τοῦ λαοῦ πρέπει νά ξεπεράσει τή κατάσταση αὐτὴ ὅχι μέ "προσαρμοστικότητα" σέ κάθε ἀπαίτηση ἀλλὰ χάρη στή καθοδηγητικὴ ικανότητά της.

Πρέπει νά συντονίσει τὰ διάφορα κλαδικὰ αἰτήματα σέ ἓνα κοινὸ ἐνιαῖο πρόγραμμα, νά κάνει τίς ἀπαραίτητες ἐπιλογές ἀνάμεσα σέ ἀντικρουόμενα αἰτήματα, νά ξεσκεπάσει ἀντὶ νά συγκαλείσει προβλήματα καί νά διαμορφώσει τήν ἀποφῆ της γιά τήν ἐπιλύση τους. Ἐτσι θά δώσει στό αἶτημα τῆς ἀλλαγῆς συγκεκριμένο χειροπιαστό καί γ' αὐτό ἐνωτικὸ περιεχόμενο. Ἐτσι θά δημιουργήσει τόν φορέα ἐκεῖνο, πού σέ περὶπτωση ἐκλογικῆς νίκης θά ἐπιβάλλει στίς διάφορες κοινωνικὲς ομάδες πειθαρχία γιά τήν ἐπιδίωξη τῆς κοινῆς πολιτικῆς κατεύθυνσης.